

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ЗАСАДНИЧА УМОВА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 42(3), с. 50—53

Проаналізовано основні теоретико-методологічні підходи щодо дослідження феномену “політичні цінності”.

За всього різноманіття пояснень терміну “політичні цінності”, найоптимальнішим, на наш погляд, є таке: “Політичні цінності — об’єкти, явища, ідеї, процеси політичного життя та їх властивості, до яких людина ставиться як до таких, що задовольняють її соціальні потреби, інтереси, і які вона залучає у сферу своєї життєдіяльності” [6, 719].

З цього визначення постає узагальнене розуміння насамперед двох основоположних характеристик політичних цінностей. Перша: політичні цінності є невід’ємною складовою культури, і особливо — політичної культури особистості, групи, суспільства в цілому. І друга: політичні цінності — це віддзеркалення політичної свідомості у її найширшому прояві, починаючи зі свідомості окремо взятої людини (особистості).

Характеризуючи наявну літературу з проблем політичних цінностей, слід виходити з того, що більшість дослідників (філософів, політологів, соціологів, культурологів, психологів) опираються на чотири основних концепції цінностей загалом, які сформульовані і викристалізувалися у другій половині ХХ ст. Це: а) аксіологічний трансценденталізм (С. Віндельбанд і Р. Ріккерт); б) натуралістичний психологізм (Дж. Дьюї, А. Мейнонг, Р. Перрі, К. Льюїс); в) персоналістичний онтологізм (Н. Гартман, М. Шелер); г) соціологічна концепція цінностей (М. Вебер, Е. Дюркгейм).

У колишньому СРСР проблема цінностей, політичних цінностей зокрема, предметно досліджувалася Б. Грушиним, А. Здравомисловим, В. Ірхіною, Л. Коганом, І. Лебедевим, Д. Леонтєвою, Н. Розовою, І. Федякіним, В. Ядовим та іншими вченими.

Серед сучасних українських дослідників, які досліджують політичні цінності, викремимо таких вчених, як: В. Андрущенко, Є. Ануфрієв, О. Балакірева, І. Бекешкіна, В. Бернадський, В. Бех, В. Борисов, К. Ващенко, М. Головатий, В. Курило, В. Морозов, Н. Паніна, О. Якушин та ін. Серед російських учених йдеться про праці В. Волкова, С. Іконнікової, І. Ільїнського, І. Кона, В. Криворученко, В. Лісовського, В. Лукова, В. Павловського, В. Чупрова та ін.

Немало проблем виникає з питання класифікації політичних цінностей. По-перше, варто поділяти політичні цінності на цінності суспільні і цінності особистісні. “Позитивною стороною суспільних цінностей, — пише український дослідник П. Сліпець, — є формування у межах суспільства природного, об’єктивного механізму трансляції цих цінностей. У цьому відношенні суспільні цінності краще захищені та чіткіше сформульовані; вони мають досконаліше відпрацьовані механізми заохочення з боку суспільства, ніж цінності індивідуальні та загальнолюдські” [7, 75].

Зазначимо і те, що суспільні політичні цінності головним чином обумовлені наявністю

в суспільстві домінуючої ідеології — лібералізму, соціалізму, консерватизму, націоналізму, фашизму, анархізму, їх модифікацій, або й нових, неklasичних ідеологій — екологізму, комунітаризму, фемінізму тощо. Оскільки ідеологія є необхідною умовою кожного процесу державотворення, то визначне місце і роль має так звана національна ідея. “Національна ідея, — справедливо зауважує вже цитований нами П. Сліпець, — покликана аргументовано і переконливо орієнтувати, акцентувати увагу не на ідолах, до яких належить підлещуватися, а на ідеалах, яких слід прагнути” [7, 85].

Стосовно загальнополітичних, загальнонаціональних цінностей, у тому числі й українських політичних цінностей, досить мудро свого часу висловився великий елітарист, консерватор В. Липинський, який писав так: “Маючи в своїй нації і Схід і Захід, мусимо ці два напрями під гаслом єдності та нашої національної індивідуальності в собі весь час гармонізувати. Без такої гармонізації ми гинемо як нація: підпадаємо — не завойовані ніколи чужою зброєю, а завжди власним внутрішнім розладом — під впливи то східної Москви, то західної Польщі”¹. Дуже влучне і доречне (особливо на 2014 р., липень місяць) зауваження великого мислителя.

Цитуючи українського дослідника Н. Жабінця, інший український політолог, спеціаліст у галузі політичної модернізації, суспільних трансформацій В. П. Горбатенко звертає увагу на те, що “основу загальнонаціональних, вітчизняних цінностей становлять: а) домінуючі цінності (свобода, справедливість, політична стабільність, громадянське суспільство); б) розвиваючі цінності (законність, політична лояльність, толерантність, схильність до компромісів, відповідальність, свідоме (неупереджене) ставлення до змін, ефективна участь у політичному житті, безпека, рівність, політичний суверенітет, патріотизм, плюралізм, легітимність, постматеріалізм” [1, 150]. Подібну класифікацію наводять (за деякими відмін-

¹ *Липинський В.* Релігія і церква в історії України. — Філадельфія, 1925. — С. 54).

ностями, змінами) й інші українські вчені, зокрема В. М. Денисенко [2].

Вочевидь, маємо брати до уваги й те, що загальнонаціональні (загальносуспільні) політичні цінності нині мають найсприятливіші умови для формування та, головним чином, для практичної реалізації у ситуації плюралістичної демократії. За такої демократії “державна є демократичною лише за наявності великої кількості організацій або автономних груп, що беруть участь у здійсненні влади” [8, 153]. Відомий політолог Е. Хейвуд під поняттям “плюралістична демократія” розуміє демократичну систему, що ґрунтується на виборах у представницькі органи, де існує демократичне управління і де є такі умови: 1) розподіл політичної влади між групами, які змагаються між собою (особливо важливою є відсутність привілейованих груп); 2) існує високий рівень внутрішньої відповідальності, за якої лідери політичних груп підзвітні їх рядовим членам; 3) існує нейтральний апарат уряду, внутрішньо достатньо структурований, щоб надати політичним групам поле для безпосередньої політичної діяльності [9, 97].

Як вже зазначалося, політичні цінності суспільства мають свою специфіку і особливості. Так, користуючись логікою мислення чеського філософа, політолога С. О. Левицького, політичні цінності пов’язані головним чином з детермінацією політичної свободи, як соціального, суспільного феномену. Філософ вважає, що мова йде про три особливості існування і прояву свободи: а) свобода дії; б) свобода вибору; в) свобода бажання [4, 10–18]. Можна “стверджувати, — пише С. Левицький, — про наявність психологічної свободи, навіть за відсутності свободи матеріальної дії” [4, 12].

Свобода вибору — феномен набагато складніший: йдеться про межі вибору, мотивацію тощо. “Поки ми не можемо охопити перспективи нашого життя в цілому, — пише філософ, — навряд чи можна очікувати збігу відчуття свободи або несвободи з тим, що відчуваємо — з реально існуючою свободою або несвободою” [4, 15].

Ще складнішим є свобода бажання, яка передусім залежить і пояснюється відповідно до рівня загального психологічного стану і розвитку людини. По суті, проблема свободи у цьому випадку виглядає як метафізична проблема. “У ній ставиться питання про відношення нашої волі до всього сущого і ставиться під сумнів істинне — сутність нашої волі” [4, 16].

Ґрунтом політичних цінностей особистості є суспільне життя, включаючись у яке людина по-різному сприймає різні суб'єкти такого життя, їх прояв, характер. Відтак цінності політичного життя величезною мірою обумовлені характером та особливостями, тобто конкретно-історичними умовами функціонування суспільства. Звідси логічним є висновок: за своєю природою і сутністю політичні цінності становлять своєрідний і унікальний синтез: 1) індивідуальних; 2) соціально-класових; 3) національно-етнічних; 4) загальнолюдських засад. Хоча така класифікація є достатньо умовною, її можна брати до уваги як основоположну. При цьому, у системі політичних цінностей наявними є суспільно-політичні ідеали і цілі, принципи та норми політичного життя, традиції і символи, врешті — конкретні зразки політичної поведінки, які спостерігає, бере для себе як взірєць конкретна людина (особистість).

Цінності політичні не є і ніколи не можуть бути абсолютно сталими, незмінними. Вони істотно трансформуються відповідно до трансформації самого суспільства, а тому в такому суспільстві практично завжди існує протистояння, неузгодженість політичних цінностей людини “минулих часів”, з людиною нового покоління. Має місце поляризація політичної свідомості, а відтак, і поляризація політичних цінностей. Додамо до цього й те, що потужний вплив на систему політичних цінностей мають цінності інших суспільств. Зокрема, на українське суспільство істотно впливають цінності зарубіжних країн — Європи, США, Росії, Азійського та інших континентів. Зрозуміло, що несвідомий, некритичний вибір цінностей інших народів і країн не є позитивним для українського соціуму.

Відтак, серед різноманіття класифікації політичних цінностей можна виокремити: а) цінності загальнолюдського характеру (умовно, ті, що притаманні більшості громадянам країни, соціуму); б) цінності дещо індивідуального характеру і змісту. До перших відносимо мир, злагоду в суспільстві; чесну працю і добробут; соціальну справедливість і національну гідність; права і свободи людини; громадянську відповідальність і законність та ін., що є загальними, інтегральними для будь-якої людини.

Так чи інакше, однак загальнонаціональні (суспільні) й індивідуальні (особистісні) політичні цінності тісно взаємопов'язані. З цього приводу український дослідник Є. Кубасевич доречно зазначає: “Проблема полягає в тому, що при реалізації конкретних політичних кроків індивід, з одного боку, повинен діяти відповідно до своїх партитулярних цінностей, а з другого — діяти у згоді з реальними структурами, у тому числі державними і поставленими перед ним особистісними завданнями. Тим більше, що принципове слідування тим чи іншим цінностям і нормам часто протиставляється реальним наслідкам тих чи інших політичних дій. Прикладом цього можуть слугувати випадки, коли, керуючись винятково принципами ненасильства й толерантності, можна санкціонувати не тільки втрату своїх владних повноважень, а й трансформацію політичної системи, зміну політичного устрою держави та ін. З іншого боку, апеляція до тих чи інших цінностей є ефективним механізмом для досягнення політичних цілей” [3, 133].

Поєднання, діалог загальнонаціональних та індивідуально-особистісних політичних інтересів є основою продуктивних взаємин держави і громадянина, влади і громадянського суспільства, що й становить основу розбудови справді демократичного соціуму.

Демократичний суспільний устрій тим і позитивний, що надає особистості максимум свобод, у тому числі і політичних, що, у свою чергу, ускладнює, підвищує рівень відповідальності людини за свій життєвий вибір.

Література

1. Горбатенко В. Політико-правові цінності в контексті демократизації українського суспільства / В. Горбатенко // Право України, 2013. — №8 (2013). — С. 149—157.
2. Денисенко В. М. Аксиологія динаміки політичних процесів / В. М. Денисенко, В. Й. Климончук. — Л., 2005. — 481 с.
3. Кубасевич Е. Соціокультурний механізм впливу політичної комунікації на формування політичних цінностей / Е. Кубасевич // Наукові праці МАУП, 2009. — № 1 (20). — С. 130—133.
4. Левицкий С. А. Трагедия свободы / С. А. Левицкий; Предисловие Н. О. Лосского. — Посев, 1958. — 347 с.
5. Мороз А. С. Трансформація політичних цінностей та орієнтацій молоді України: зовнішньополітичний аспект: Автореферат дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / А. С. Мороз. — К., 2012. — 21 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник // Упоряд. Горбатенко В. П.; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — 2-ге вид., допов. і перероб. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.
7. Сліпець П. Політичні цінності й ідеологія у форматі стратегії формування ефективної держави та суспільних відносин / П. Сліпець // Наука. Влада. Політика. — К.: Знання України, 2008. — С. 75—91.
8. Теория политики: Учеб. пособие / Под ред. Б. А. Исаева. — СПб.: Питер, 2008. — 464 с.
9. Хейвуд Э. Политология: Учеб. для студ. вузов: Пер. с англ. / Под ред. Г. Г. Водолазова, В. Ю. Бельского. — М.: Основы, 2005. — 432 с.

Розглянуто проблему формування та прояву політичних цінностей як базової засади становлення особистості в сучасних умовах. Наголошено, що поєднання, діалог загальнонаціональних і індивідуально-особистісних політичних інтересів є основою продуктивних взаємин держави і громадянина, влади і громадянського суспільства, що й становить основу розбудови справді демократичного соціуму.

Рассмотрены проблемы формирования и проявления политических ценностей как основы становления личности в современных условиях. Отмечено, что сочетание, диалог общенациональных и индивидуально-личностных политических интересов является основой производительных взаимоотношений государства и гражданина, власти и гражданского общества, и составляет основу развития действительно демократического социума.

This article deals with the problem of the formation and manifestation of political values as the basic principles of the formation of the features in the modern conditions. Emphasized that the combination of national dialogue and individual personal political interests are the basis of productive relations and citizen, government and civil society and is the basis of building a truly democratic society.

Надійшла 10 липня 2014 р.